

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Васильев В. И.* Исторические основы некоторых жанров фольклора народов Севера / В. И. Васильев // Фольклор и этнография: У этнографических истоков фольклорных сюжетов и образов / [сб. науч. тр. / под ред. Б. Н. Путилова]. – Л. : Наука, 1984. – С. 137–142; 2. *Гук Б.* Пропам'ятна книга «1947» / Б. Гук. – Варшава : Тирса, 1997. – 647 с.; 3. *Гусев В. Е.* Эстетика фольклора / В. Е. Гусев. – Л. : Наука, 1967. – 319 с.; 4. *Емельянов Л. И.* Проблема художественности устного рассказа / Л. И. Емельянов // Русский фольклор. Материалы и исследования. – М. ; Л. : Издат. Академии наук СССР, 1960. – Т. V. – С. 247–264; 5. *Михайлова Н.* Сказ о братьях Венгерových / Н. Михайлова // Фольклор как искусство слова [сб. статей / отв. ред. Н. И. Кравцов]. – М. : Издательство Московского университета, 1966. – С. 140–159; 6. *Мишанич С.* Українська неказкова проза / С. Мишанич // Фольклористичні та літературознавчі праці. – Донецьк : Донецьк. нац. ун-т., 2003. – Т. 1. – С. 427–442; 7. *Мишанич С. В.* Усні народні оповідання: Питання поезики / С. В. Мишанич. – К. : Наукова думка, 1986. – 327 с.; 8. *Морохин В. Н.* Прозаические жанры русского фольклора. Хрестоматия : учеб. пособие для филол. специальностей / В. Н. Морохин. – 2-е изд., доп. – М. : Высшая школа, 1983. – 303 с.; 9. *Нирё Л.* О значении и композиции произведения / Л. Нирё // Семиотика и художественное творчество: [сборник статей] / АН СССР, Ин-т мировой литературы им. Л. М. Горького, Венг. академия наук, Ин-т литературоведения ; [ред. коллегия : Ю. Я. Барабаш (отв. ред.) и др.]. – М. : Наука, 1977. – С. 125–151; 10. *Пропт В. Я.* Фольклор и действительность / В. Я. Пропт // Пропт В. Я. Фольклор и действительность: избранные статьи / В. Я. Пропт ; [сост., ред., предисл. и примеч. Б. Н. Путилова ; АН СССР, Ин-т востоковедения]. – М. : Наука, 1976. – С. 83–115; 11. *Чистов К. В.* Народные традиции и фольклор: Очерки теории / К. В. Чистов ; [АН СССР, Ин-т этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая]. – Л. : Наука, 1986. – 303 с.; 12. *Чичеров В. И.* Вопросы теории и истории народного творчества / В. И. Чичеров. – М. : Советский писатель, 1959. – 312 с.; 13. *Ярневский И. З.* Устный рассказ как жанр фольклора / И. З. Ярневский. – Улан-Удэ, 1969. – 231 с.

Шеголь Л.Д. (Київ, Україна)

Екзистенціалізм творчості Меші Селімовича на прикладі роману «Дервіш і смерть»

У статті коротко та базово охарактеризовано основні постулати європейського екзистенціалізму та на прикладі роману Меші Селімовича «Дервіш та смерть» показано адаптацію цієї філософії на сербських літературних теренах.

Ключові слова: екзистенціалізм, філософія, людина, психологічний аналіз, самоаналіз.

В статтє кратко и базово охарактеризованы основные постулаты европейского экзистенциализма и на примере романа Мешы Селімовича «Дервиш и смерть» показано адаптацию этой философии на сербских литературных территориях.

Ключевые слова: экзистенциализм, философия, человек, психологический анализ, самоанализ.

In the article author briefly describes the basic and fundamental tenets of European existentialism and in the example of the novel "Dervish and Death" by Masha Selimovic is shown adaptation of this philosophy in Serbian literary territory.

Key words: *existentialism, philosophy, human, psychological analysis, introspection.*

Екзистенціалізм, або філософія існування – одна з найпопулярніших і найвпливовіших течій сучасної суспільної думки. Екзистенціалізм формувався в першій половині ХХ століття і багато в чому відображає той період. Цим власне і пояснюється трагічна інтонація і загальне песимістичне забарвлення більшості положень філософії екзистенціалізму.

На формування сучасної філософії існування величезний вплив зробили теорії і праці С. К'єркегора, Ф. М. Достоєвського, Ф. Ніцше, М.Унамуну, а також феноменологія Е. Гуссерля і філософська антропологія М. Шелера. Ідеї екзистенціалізму, захищали і розвивали багато видатних філософів. У Німеччині - це Мартін Гайдеггер (1889-1976 рр.), Карл Ясперс (1883-1969 рр.), у Франції – Жан Поль Сартр (1905-1980), Альбер Камю (1913-1960), у Росії – Лев Шестов, Ф.Достоевський.

Філософія екзистенціалізму знайшла своє відображення не лише в есе, теоріях та працях, а й в літературних творах. Яскравим прикладом цього є твори А.Камю («Падіння», «Чума», «Перша людина» та ін.), Ж.-П.Сартра («Нудота», «Слова», «Мухи» та ін.), Ф.Достоевський («Злочин та кара», «Підпільна людина» й ін.).

Необхідно зазначити, що центральні питання екзистенціалізму – це питання існування людини, сенс її життя і долі у світі - надзвичайно співзвучні кожному, хто замислюється над своїм буттям.

Екзистенціалізм виходить із суб'єкта, вважаючи, що існування передує сутності. У Ж.-П. Сартра (та інших) суб'єктом, у якого існування передує сутності, є людина або, як говорить М. Хайдеггер, «людська реальність» [6, 241]. Іншими словами, екзистенційні проблеми – це питання самого факту існування кожної людини і переживання свого способу існування. Існування, або екзистенція - це щось невимовне в поняттях; те, що ніколи не є об'єктом, тому що людина не в змозі поглянути на себе зі сторони. Існування не піддається раціональному розумінню і єдина можливість пізнати його полягає в тому, щоб його пережити [6, 244].

К. Ясперс вважає, що людське існування розкривається в «пограничних ситуаціях» - в станах страждання, боротьби, жорстокості і ворожості світу, в яких живе людина [1, 109]. Для екзистенціаліста в людині немає визначення (сутності) до його існування – особистісного буття. Це означає, що людина спочатку існує (з'являється і займає місце в неосмисленому матеріальному світі), а тільки потім вона визначається – входить в область справжніх сутностей і смислів.

З точки зору екзистенціалістів, людина тому і не піддається науковому визначенню, бо спочатку вона нічого собою не представляє - позбавлена

будь-якої природи, що визначає її індивідуальне, особистісне буття. Людина стане людиною лише пізніше. Людина є лише тим, що вона сама з себе робить. Вона є ніщо інше як проект самої себе, що існує лише настільки, наскільки сама себе реалізує [1, 110]. Вдумаймося в зміст: людина вступає в життя і сама визначає свою зовнішню подобу, поза якою нічого немає. Тільки дійсність береться до уваги. Інакше кажучи, людина сама робить себе і своє життя. У цьому сенсі слід прислухатися до екзистенційних філософів, що підкреслюють відповідальність людини за свої вчинки, за все своє життя, а не шукати їх у суспільстві.

На відміну від Франції, де Друга Світова війна прискорила кризу екзистенціалізму, в Югославії війна та зміна суспільно-політичної ситуації призвели – вже наприкінці 50-60-х років – до актуалізації екзистенційної проблематики в художній творчості. Провідні майстри національної культури – І. Андрич, М. Кирлежа, М. Црнянський, М. Селімович, - а слідом за ними і багато інших застосували деякі з постулатів екзистенціалізму щодо аналізу нової життєвої ситуації, і це дозволило їм по новому поглянути на буття оновленого суспільства, протистоячи офіційно насаджуваним догмам, побачити людину, яка продовжує мучитися "вічними" проблемами екзистенції, і в умовах будівництва соціалістичного ладу [4, 100].

Не останню роль тут мабуть зіграли і кризові явища в житті югославського суспільства. Підйом, що охопив широкі маси під час трагічного єдиноборства з фашизмом, і ще більше посилювався після перемоги над ним, поступово пішов на спад і виявилось, що в нових умовах проблем принаймні не менше, ніж успіхів і звершень.

Звертаючись до проблематики підказаної новими явищами в житті суспільства, література готувала громадську свідомість до цього. В цьому контексті розглядається твір Меші Селімовича «Дервіш і смерть».

Ідеї й образи в романі безумовно близькі до екзистенційних. Не важко помітити, що існує чимало точок співзвуччя в розумінні людини як головної істини світобудови, у визнанні індивідуальної свободи особистості – трактованої в дусі екзистенційних уявлень – мірилом сенсу і цінності буття у Селімовича та представників екзистенціалізму. Пошуки відповідей на неоднозначні морально-етичні питання автора роману "Дервіш і смерть" досить часто рухаються у руслі загальних ідей екзистенційної філософії, хоча в цілому ряді випадків Селімович, розробляючи екзистенційну проблематику, пропонує цілком самостійні рішення, на відміну від тих, які вважаються допустимими з точки зору екзистенціалізму.

Замкнута метафізично зрозуміла ситуація «буття до смерті», наприклад, що вважалася екзистенціалістами (та їх предтечею Кіркегором) найбільш прийнятною для виявлення справжньої сутності людини, хоч і присутня у Селімовича, але займає все-таки положення підлегле в загальній структурі твору і виникає як підсумок оповідання в самому його кінці, тоді як

оповідання в цілому – це боротьба героя за життя, за правду, за себе в цьому житті і з цією правдою. Життя, не як підготовка до смерті, а життя як життя.

В свою чергу роман «Дервіш і смерть» був задуманий як «записана мука розмови із самим собою». У цьому розумінні перед нами роман психологічний за своєю природою. Автор ставить перед собою завдання, що вимагає поглибленого дослідження та аналізу індивідуальної свідомості на різних її рівнях. Головна мета сприяла розвитку психологічної оповіді. А внаслідок параболізації конфлікту, модель, що її застосовано як засіб досягнення мети, приносить в оповідь елементи параболічності [4, 103].

Для реалізації свого задуму М.Селімович зосереджується на аналізі психології головного героя. Саме в надрах свідомості та підсвідомості, в глибинах духовного світу особистості шукає відповідь на питання, яке його цікавило. При цьому письменник не абсолютизує психологічну реальність, не відриває її від реальності об'єктивної, пов'язує процеси, що відбуваються в душі героя, з подіями навколишнього світу.

Як відомо, що в основі роману лежать власний досвід автора – смерть брата. На тлі цих глибоко особистісних переживань і виникла з часом ідея за допомогою словесних засобів осягнути те, що з часом сам Селімович назве «зіткненням між ідеологією та травмованою особистістю». Розібратися в характері цього зіткнення без догматичних забобонів, побачивши проблему загальнолюдських особливостей і звівши нанівець зв'язок із конкретним фактом індивідуальної біографії автора роману.

З точки зору близькості до екзистенційних ідей – головний герой роману з юних років знайшов спокій і рівновагу душі завдяки вірі-постулату, потім зіткнувся із новими обставинами втративши цю віру. Екзистенційна логіка не вважає такий стан особистості кризовим, оскільки він в більшій мірі відповідає «автентичній екзистенції» [2, 69].

Герой роману дуже близький до типу екзистенційного героя. Він істота, яка безпорадна перед парадоксами власної екзистенції і зовнішніми обставинами власного життя. Довгий час для нього віра це власна точка опори, але навіть вона не допомагає віднайти виходу із кризи, в якій герой в кінцевому результаті опиняється. Дервіш наполегливо намагається віднайти цей вихід, але не знаходить його в міру не якихось перешкод екзистенційного сенсу, а в міру дії екзистенційних законів і закономірностей, жертвою яких йому суджено бути. Причина його поразки і смерті не в ньому самому, а в світі, котрий його оточує.

Дервіш хоч і зосереджений на моральному самовизначенні в душі героя екзистенціалізму, все ж таки зберігає себе як частина цілого, як продукт суспільних відносин. Він діє виходячи із власних прагнень та спонукань, але в залежності від того, як складеться зовнішні обставини і якого роду дії вони від нього вимагають.

Тут варто згадати принцип сартрівського екзистенціалізму: людина відповідальна не тільки за себе, вона відповідає і за всіх людей. Цей

принцип своєї філософії Ж.-П. Сартр, підкреслює, що кожен суб'єкт (людина), про який йде мова, не є строго індивідуальний суб'єкт. З точки зору Ж.-П. Сартра, істина осягнення людини як себе самої не може бути іншою, окрім "Cogito ergo sum" ("Я мислю, отже, я існую") [5, 82]. Для Селімовича так само – дух набуває сили буття в кожній окремій людині. Проте в "cogito" людина відкриває не тільки себе саму, вона відкриває й інших людей. Для того, щоб з'ясувати будь-яку істину про себе саму, людина повинна проконтактувати з іншим. Таким чином, людина відкриває цілий світ, який називається інтер-суб'єктом. Тільки в цьому інтер-суб'єктному світі і вирішує людина, ким є вона сама і ким є інші люди. Так само і Ахмед Нурудін пізнає свій внутрішній світ завдяки подіям, що відбуваються ззовні його маленького світу.

Автор роману йде від визначеної, задалегідь виробленої та перевіреної в оповіданні ідеї, але уміло співвідносить її з реальним життям на рівні повсякденності. Вихід на екзистенціальний рівень осмислення буття обумовлений головним чином характером того життєвого і літературного матеріалу, з яким йому доводиться мати справу. В той же час близькі до екзистенціальних роздуми і висновки Селімовича, стихійно виникнувши, остаточно сформувалися і визріли саме під впливом літератури філософії екзистенціалізму, які під час написання роману була надзвичайно популярна. Важливу роль в цьому зіграла і та обставина, що в національній літературній традиції, на якій виріс Селімович, вже існував Андрич, в творах якого "стихийний" екзистенціалізм знайшов яскраве, художнє досконале втілення [4, 103].

Підвищена увага до не до кінця вивчених наукою сфер розумової діяльності і емоційних станів людини не відобразилась в розумінні письменником дійсності та основних її закономірностей. Автор роману залишається на позиціях філософського матеріалізму, не абсолютизує психологічну реальність, не відриває її від реальності об'єктивної, матеріальної, послідовно вказує процеси, що відбуваються в свідомості героя, із подіями реальної дійсності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бердяев Н. Философия свободного духа. – М., 1994;
2. Егеріш М. Дух и чин: есеји о романима Меше Селімовича. – Бања Лука; Београд: Задужбина «Петар Кочић», 2000;
3. Камю А. Бунтующий человек. – М. . 1990;
4. Рудяков П.Н. История как роман. – К.: Наукова думка, 1993;
4. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм // Сумерки богов. – М., 1989;
5. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме // Время и бытие. – М., 1993.